

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ † 20.2.1981

Ἔχω μιὰν ἄποψη, ποὺ τὴν ἐπαλήθευσα ἀρκετὲς φορὲς στὴ ζωὴ μου, ὅτι ὑπάρχουν πολλῶν λογιῶν ἀριστοκρατικότητες στὸν κόσμος. Ἀσφαλῶς ὅλες εἶναι γέννημα μιᾶς διαδοχῆς γενεῶν. Ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ τὰ χρωμοσώματα ἐξευγενίζονται καὶ ὁ ἐξευγενισμὸς αὐτὸς φανερώνεται καὶ στὸ πνεῦμα καὶ στὸ σῶμα. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο εἶναι πιὸ ὁρατό, ὅταν οἱ γενεές αὐτὲς παίζουν κάποιο ρόλο μέσα στὴν ἱστορία, εἴτε ὡς φεουδάρχες εἴτε ὡς ἰσχυροὶ κοινωνικοὶ παράγοντες εἴτε ὡς μεγάλοι δάσκαλοι. Ἀπὸ ἀρχοντογενεὲς καὶ δασκαλογενεὲς εἶναι γεμάτη ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' αὐτὸ τὸ φαινόμενο κάποτε δὲν εἶναι ὁρατό μὲ γυμνὸ ὀφθαλμό. Ὑφέρπει αὐτὴ ἡ διαδοχὴ τῆς ἀριστοκρατικότητος καὶ ζεῖ ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ μέσα σὲ ἀνώνυμους φορεῖς. Οὔτε σὲ ἡγέτες οὔτε σὲ σοφοὺς, ἀλλὰ σὲ ἀπλοὺς ἀνθρώπους, ποὺ οὔτε οἱ ἴδιοι δὲν ἔχουν συνείδηση τῆς ποιότητάς τους. Καὶ τότε, κάποτε, μέσα σ' αὐτὴ τὴ ροή, ποὺ τίποτε ἰδιαίτερο στὴν ἐπιφάνεια δὲν παρουσιάζει, ξεπετιέται ἀναπάντεχα ἓνας φαεινὸς ἄνθρωπος, ἓνας «καλὸς κάγαθός». Ἀναπάντεχα γιὰ τοὺς πολλοὺς, ποὺ ξεχνοῦν πόσο ὑπομονετικὰ καὶ μακροχρόνια παρασκευάζει ἡ φύση τὰ ἄξια ἔργα της.

Τὴν ἀριστοκρατικότητα αὐτὴ συχνὰ τὴν καλλιεργεῖ ἀφανῶς ἡ φύση στοὺς ἀνθρώπους ποὺ δουλεύουν τὴ γῆ. Ἡ πάλῃ μὲ τὸ χῶμα δὲν καλλιεργεῖ μόνο τὸ χῶμα ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ποὺ παλεύει μὲ τὸ χῶμα. Στὴν Ἀνατολικὴ Πρωσία ὑπάρχουν γεωργικὲς οἰκογένειες, οἱ Junkers, ποὺ τὴν γεναλογία τους μπορεῖς νὰ παρακολουθήσεις αἰῶνες πίσω. Ἦταν ἐπὶ αἰῶνες καὶ μένουν ὡς σήμερα γεωργοί. Αὐτὸς εἶναι ὁ δικὸς τους τίτλος εὐγένειας. Σὲ μᾶς οἱ δύσκολοι χρόνοι σβύσαν τὰ ὀνόματα, ἀπαλείψανε ὅ,τι φαίνεται, ἀλλὰ ὑποχθόνια δούλευε ἡ δύναμη τῆς ζωῆς. Καὶ βλέπεις νὰ ἀναθρώσκει ἡ ἀρχοντιά ξαφνικὰ ἐκεῖ ποὺ δὲν τὸ περιμένεις, μαρτυρία ἀδιάψευστη τῆς πολυχρόνης, ὑποχθόνιας καλλιέργειας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς.

Στὴν πάντα «δεινὴ κουροτρόφο» Ἑλλάδα προσωπικὰ ἐγὼ συνάντησα τρεῖς τέτοιες ἐκλάμψεις ἀριστοκρατικότητος μέσα σὲ γενεές ἐργατῶν τῆς γῆς, τρία παραδείγματα ποὺ ἐπιβεβαίωσαν αὐτὲς τὶς σκέψεις μου. Γνώρισα ἀπὸ κοντὰ δύο ἀνθρώπους βγαλμένους ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἀγροτιά, ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ χωριό, ποὺ ἐλάμπρυναν ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας καὶ ἔγιναν σταθμοὶ στὴν πολιτικὴ ἱστορία τοῦ τόπου. Καὶ γνώρισα καὶ τοὺς γονεῖς τοῦ Γιάννη Θεοδωρακόπουλου, τὸν Νίκο καὶ τὴν Παναγιώτα Θεοδωρακοπούλου.

Τόνισα ότι αυτή ή άριστοκρατικότητα φανερώνεται όχι μόνο στο πνεύμα αλλά και στο σώμα, και θυμίζω —για να περιορισθώ στο χαρακτηριστικότερο— τα χέρια του Γιάννη Θεοδωρακόπουλου και τον τρόπο που τα κινούσε, όταν μιλούσε. Από ποῦ έρχονταν αυτά τα χέρια; Από τα βάθη της έλληνικής γῆς, από μια άνώδυμη γενιά, από μια κατεργασία ύποχθόνια αιώνων.

Το καλοκαίρι του 1915 ξεκινούσε ο Γιάννης, ο δευτερότοκος γιός του Νίκου Θεοδωρακόπουλου από τον Βασσαρά, ένα χωριό στις ύπώρειες του Πάρωνα, πεζή, για να έρθει στην Αθήνα. Ήταν 15 χρονών και ήθελε να λάβει μέρος στο διαγωνισμό που είχε προκηρύξει ή Ριζάρειος Σχολή, για να είσαχθεί ως οικότροφος στο έρχόμενο σχολικό έτος. Οί έξετάσεις έγιναν την όρισμένη μέρα, αλλά ή ανακοίνωση των αποτελεσμάτων άργοῦσε. Ο Γιάννης βιαζόταν, γιατί τα χρήματα που είχε στο δισάκι του τελείωναν. Χαμένο παιδί, μόνο του μέσα στην άγνωστη Αθήνα, αποφάσισε να πάει στο Υπουργείο Παιδείας για να μάθει αν πέτυχε. Με το θάρρος του άγνοῦ παιδιού της έπαρχίας, άφοῦ μπόρεσε να ξεγλυστρήσει μέσα από πολλές πόρτες, έφτασε στο ύπουργικό γραφείο. Ο Υπουργός Γ. Θεοτόκης δέχονταν εκείνη την ώρα το κοινό. Ο Γιάννης, όταν ήρθε ή σειρά του, του είπε το πρόβλημά του. Ο Υπουργός χτύπησε το κουδούνι, ζήτησε τα αποτελέσματα του διαγωνισμού και χαμογελώντας είπε στον μικρό «Μπαίνεις πρώτος!». Έτσι ο Γιάννης έγινε με το σπαθί του Ριζαρίτης, φόρεσε ράσο και έμαθε και την ψαλτική.

Όταν τελείωσε, πάντα πρώτος, αποφάσισε ή Σχολή να του χορηγήσει ύποτροφία: αλλά φυσικά για να σπουδάσει Θεολογία. Εκεί τα πράγματα σκάλωσαν και ήρθε τελικά σαν από μηχανής θεός ο πρωτότοκος άδελφός, που δούλευε από μερικά χρόνια στις Ένωμένες Πολιτείες και που προθυμοποιήθηκε να τον στείλει άδέσμευτο στη Βιέννη. Γιατί διάλεξε ο Γιάννης τότε τη Βιέννη, δέν ξέρω. Πέρασε εκεί δυο χρόνια, που δέν πήγαν χαμένα. Τα χρόνια αυτά της Βιέννης ήταν χρόνια προσανατολισμού. Διψασμένος γενικά για γνώση φιλοσοφική, την άναζητούσε σε όλον τον όρίζοντα του έπιστητού. Παρακολουθούσε, έκτός από φιλοσοφία, μαθήματα άνατομίας, φυσιολογίας και φιλολογίας. Σταχυολογοῦσε από παντού. Έπεξέτεινε την έποπτεία όπου τον έσπρωχνε ή περιέργειά του και ή άγάπη του. Δέν είχε βρεϊ ακόμη το δρόμο του.

Τον βρήκε όταν αποφάσισε να έλθει στην Χαϊδελβέργη, το 1922. Εκεί, πολὺ πιο ώριμο, προσδιορίζουν το δρόμο του δύο πρόσωπα, ένας μεγάλος δάσκαλος, ο Rickert, και ένας σοφός, χωρίς κανένα άκαδημαϊκό τίτλο, ένας νοῦς άκατάστατος, πελαγωμένος μέσα στις ίδιες τις γνώσεις του, ένας μεγαλοφυής άποτυχημένος, ένα φαινόμενο άνιδιοτέλειας, εὐγένειας και άν-

θρωπιᾶς, πού οἱ λίγοι πού τώρα τόν θυμόμαστε —δέν ἔχει γράψει τίποτε— ἀποκαλυπτόμαστε μπρὸς στή μνήμη του: ὁ Kurt Wildhagen. Τοῦτα τὰ λόγια καὶ προπαντὸς ὅσα ἔγραψε ὁ Γιάννης Θεοδωρακόπουλος στὸ τελευταῖο βιβλίο του «Ἀγαπημένη μου Χαϊδελβέργη», εἶναι ἴσως τὸ μόνο μνημόσυνο, πού ἔγινε γι' αὐτὸν τὸν ἐξοχο ἄνθρωπο, πού πέρασε χωρὶς νὰ ἀφήσει ἵχνη πίσω του.

Ὁ Rickert δίδαξε στὸν Γιάννη Θεοδωρακόπουλο συστηματικὰ τὴ γραμματική, τὸ συντακτικό, τὸ ἐτυμολογικὸ τῆς φιλοσοφίας. Τοῦ ἔδωσε αὐτὸ πού λέν γερμανικὰ Schulung. Ὁ ἄλλος τοῦ ἔδωσε μιὰ καλλιέργεια, πού ἐκτείνονταν σὲ ὅλα τὰ πεδία. Ἦταν ὁ Μέντωρ του. Ἦταν ἓνας πνευματικὸς πατέρας, πού καμάρωνε γιὰ τὸ παιδί του. Οἱ σπουδές του γύρω ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ focus ἔπαιρναν πιά μιὰ καθαρὴ μορφή. Ἦξερε πιά ποῦ πήγαινε.

Δέν νομίζω πὼς θὰ ἦταν λάθος νὰ διακρίνω σχηματικὰ τὴν πορεία του σὲ τρεῖς φάσεις. Ὁ Γιάννης σπουδάζει Rickert καὶ Windelband. Ἐντάσσεται στὴν νεοκαντιανὴ σχολὴ τῆς Βάδης. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη φάση. Στὴ δεύτερη μεταβαίνει ἀπὸ τὸν Rickert στὸν Kant. Διαποτίζεται ἀπὸ τὶς τρεῖς μεγάλες «Κριτικές». Ἀκολουθεῖ ὕστερα ἡ πιὸ σημαντικὴ φάση. Ὁ Γιάννης μεταβαίνει ἀπὸ τὸν Kant στὸν Πλάτωνα. Καὶ ἐκεῖ στάθηκε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἶδε τὸν Πλάτωνα πλατύτερα ἀπὸ ὅ,τι τὸν εἶδε ὁ Natorp. Δέν συνέλαβε τὴν ἰδέα μόνο σὰν γνωσιολογικὴ ἀρχή, ἀλλὰ ὅπως αὐτὸς προσωπικὰ τὴν συνέλαβε, ἀποφασιστικὰ βοηθημένος ἀπὸ τὴν εὐρύτερη κοσμοθεωρητικὴ ἐποπτεία περὶ ἀξιῶν τῆς σχολῆς τῆς Βάδης. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀφετηρία, ὁδεύοντας ὅλο βαθύτερα μέσα στὸν ἀπέραντο πλατωνικὸ κόσμο, ὁ Θεοδωρακόπουλος βρῆκε τὸν ἑαυτό του. Ἐγινε αὐτοδύναμος. Κατέκτησε τὴν ἀπόλυτα προσωπικὴ του θέση μέσα στὴ σύγχρονη φιλοσοφία. Αὐτὸ δέν σημαίνει ὅτι ἀγνόησε τοὺς ἄλλους μεγάλους τῆς φιλοσοφίας, ἰδίως τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Ἑγέλο. Γι' αὐτὸ εἶπα, ὅτι θέλησα νὰ δώσω σχηματικὰ τὴν κυρίαρχη τάση πού χαρακτηρίζει τὴν ἐξέλιξή του.

Ὅπως κάθε σοβαρὸς σπουδαστὴς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στὴ Γερμανία, ἰδίως κάθε νέος ἐπιδιδόμενος σὲ ἀνθρωπιστικὲς σπουδές, πλάϊ στοὺς μεγάλους τοῦ κλάδου του, ὁ Γιάννης λάτρευε καὶ ἓναν ἄλλο θεό, τὸν Goethe. Τόσο ὁ Rickert ὅσο καὶ ὁ Wildhagen, κι ἀκόμα ὁ φίλος του, ὁ μέγας κριτικὸς Gundolf, τοῦ ἀνοιξαν τὶς πύλες πρὸς τὸν ἀπέραντο γκαϊτικὸ κόσμο, πού συνοψίζει μιὰ τιτανικὴ παρουσία στὸν γερμανικὸ πολιτισμό, ἐκεῖνον πού εἶχε στὶς ὥρες τοῦ μεγαλείου του τὶς πύλες τοῦ ἀνοιχτὲς καὶ πρὸς τὸ γαλλικὸ καὶ πρὸς τὸ ἀγγλικὸ πνεῦμα. Ὁ Γιάννης ἔπινε ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνεξάντλητη νερομάνα ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Τὸ κύριο κατόρθωμα τοῦ Γιάννη Θεοδωρακόπουλου ἦταν, ὅλο αὐτὸ τὸ τεράστιο φορτίο γερμανικῆς παιδείας νὰ τὸ κυριαρχήσει τόσο ὥστε νὰ τὸ

μετουσιώσει σὲ κάτι ἑλληνικὸ μέσα του, νὰ τὸ ὑποτάξει στὴ δική του ἑλληνικὴ προσωπικότητα. Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο του ἐπίτευγμα. Ὅταν τὸ 1928 γύρισε ὁ Θεοδωρακόπουλος ἀπὸ τὴν Γερμανία, εἶχε δημοσιεύσει τὴν διδακτορικὴ διατριβή του *Platons Dialektik des Seins* στὴ σειρὰ τῶν «Χαϊδελβεργιανῶν πραγματειῶν Φιλοσοφίας καὶ Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας». Μετὰ ἓνα χρόνο δημοσίευσε τὴν μονογραφία *Plotins Metaphysik des Seins*.

Ἦρθε στὴν Ἀθήνα μὲ τὴν δίκαιη ἀξίωση νὰ ἐκλεγεῖ ὑψηγῆτης τῆς Φιλοσοφίας. Βρῆκε ἐν τούτοις ὅλες τὶς πόρτες κλειστές. Μὲ τὴν μαχητικότητα, ποὺ τὸν διέκρινε, ἔκανε ἀγώνα κατὰ μέτωπον μὲ ἐκείνους ποὺ τοῦ ἔφραζαν τὸ δρόμο, κυρίως διότι ἡ φιλοσοφική τους παιδεία, ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸν ψυχολογισμό τοῦ W. Wundt, δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ἐκτιμήσουν κατ' ἀξίαν τὶς φιλοσοφικὲς θέσεις τοῦ Θεοδωρακόπουλου. Ἐτσι μόλις γύρισε στὸν τόπο του ὁ Θεοδωρακόπουλος βρέθηκε σὲ ἐχθρικὸ περιβάλλον καὶ γιὰ τὰ «καινὰ δαιμόνια» ποὺ εἰσήγε, ἀλλὰ ἴσως καὶ διότι ἦταν ξένος πρὸς τὸν κύκλο ποὺ δέσποζε τότε στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Σχεδὸν συγχρόνως πρὸς τὴν ἐπίθεση ποὺ δέχθηκε ἀπὸ τὸ τότε φιλοσοφικὸ κατεστημένον στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, ἄρχισε νὰ βάλλεται τὸ ἔργο του καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἱστοικοῦ ὕλισμοῦ. Ἐβάλλονταν ἔτσι ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα.

Τότε εἶναι ποὺ ὁ Θεοδωρακόπουλος μαζὶ μὲ φίλους του, διαποτισμένους καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ἴδιο χαϊδελβεργιανὸ νάμα, ἱδρυσε τὸ «Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν» μὲ πρῶτο ἄρθρο στὸ τεῦχος του μιὰ μελέτη τοῦ Heinrich Rickert, γεγονὸς ποὺ φανέρωνε κάτω ἀπὸ ποῖο ἀστερισμὸ τὸ περιοδικὸ αὐτὸ θὰ προχωροῦσε.

Τὸ 1930 ὁ Γιάννης Θεοδωρακόπουλος διορίζεται ἐντεταλμένος ὑψηγῆτης στὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει τὸ τεράστιο διδακτικὸ του ἔργο, ποὺ ὅταν στὰ ὠριμά του χρόνια ἄρχιζε σταδιακὰ νὰ δημοσιεύεται, φανέρωνε τὴν φυσιογνωμία τοῦ νέου Ἑλλήνα φιλοσόφου.

Ὁ Θεοδωρακόπουλος ἐντάσσεται στὴν μεγάλη παραδοσιακὴ φιλοσοφία καὶ δὲν ἀκολούθησε τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα, ποὺ ξεκίνησαν λίγο μετὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας καὶ τὰ ὁποῖα ὁ Θεοδωρακόπουλος τὰ μελέτησε, μένοντας ἀκλόνητος στὴ θέση του. Ἄν ἡ φαινομενολογία τοῦ Husserl ἔχει ἀκόμα συγγένεια μὲ τὸν ἴδιο τὸν Kant —λιγώτερο μὲ τοὺς νεοκαντιανούς—, ὁ ὑπαρξισμός, ποὺ κατὰ κάποιον τρόπο ἀντλήσε καὶ ἀπὸ τὴν φαινομενολογία, κάνει μιὰ νέα τοποθέτηση τοῦ συνόλου τῆς φιλοσοφίας. Μετακίνησε τὸ κέντρο βάρους τῆς φιλοσοφίας σὲ ἄλλους χώρους καί, βοηθημένος ἀπὸ τὸ ἄγχος τῆς ἐποχῆς, ἔγινε τὸ κυρίαρχο ρεῦμα τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας, μὲ μόνον ἀλλὰ καὶ ἀσθενέστερο συναγωνιστὴ τὴν σχολὴ τοῦ Wittgenstein.

Ὁ ὑπαρξισμὸς εἶναι ἓνας ὅρος, ποὺ περιλαμβάνει πολλές, σχετικὰ μόνο, ὁμολογες τάσεις, τρεῖς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ξεχωρίζουν ὡς οἱ σπουδαιότερες, χάρις στοὺς κυρίους ἐκφραστὲς τους, τὸν Heidegger, τὸν Jaspers καὶ τὸν Sartre.

Ἡ παραδοσιακὴ φιλοσοφία, τῆς ὁποίας ἡ τελευταία γενιά, πολύμορφη καὶ αὐτὴ, κλείνει μὲ τὶς δύο νεοκαντιανὲς σχολές, τὴν πιὸ ὀρθόδοξη τοῦ Μαρβούργου καὶ τὴν πιὸ τολμηρὴ τῆς Χαϊδελβέργης, ἄρχισε τότε νὰ φθίνει. Ὁ Θεοδωρακόπουλος ὅμως ἔμεινε πιστὸς στὴν μεγάλη παράδοση, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὶς γύρω του κυρίαρχες νέες τάσεις. Δὲν ἀντλοῦσε ὥστόσο μόνο ἀπὸ τοὺς νεοκαντιανούς, ἰδίως ἀπὸ τὸν Rickert. Ἀντλοῦσε ἀπὸ ὅλους τοὺς μεγάλους τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Kant, ποὺ ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐπάνω ὅμως στὸν ὁποῖο στηρίχθηκε ὁ Fichte, ὁ Schelling, ὁ Schopenhauer καὶ ἀκόμη ὁ Hegel. Σὲ αὐτῶν τὰ ἔργα, ποὺ τώρα παραμελοῦνται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Hegel ποὺ ἀσκεῖ, κάποτε καὶ ἀπὸ παρανόηση, μιὰ ὑπολογίσιμη ἀκόμη ἐπιρροή, ἐντρυφοῦσε ὅλη του τὴ ζωὴ ὁ Θεοδωρακόπουλος. Καὶ αὐτὰ ἦταν ὁ ἓνας στύλος τοῦ ναοῦ του, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἦταν ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τοὺς Προσωκρατικούς ὡς τὸν Πλωτῖνο. Ὁ Πλάτων ἦταν μέσα σὲ αὐτοὺς ὁ πρῶτος τῇ τάξει. Αὐτὸς ἦταν ὁ ἀληθινὸς πρόγονός του. Δὲν τὸν εἶδε μόνο ἀπὸ τὴν νεοκαντιανὴ σκοπιά, ἰδίως τοῦ Natorp. Τὸν εἶδε βοηθημένος ἀπὸ τοὺς χαϊδελβεργιανούς φιλοσόφους πολὺ πιὸ πλατιά. Καὶ αὐτὸς ἦταν τελικὰ ἡ ἀστείρευτη πηγὴ τῆς ἔμπνευσής του. Δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ξεφύγει ἡ σκέψη του καὶ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ ἀπὸ τὶς «Κριτικὲς» τοῦ Kant, ἀλλὰ ὁ μέγας ἔρωτάς του ἦταν ὁ Πλάτων. Οἱ μεγάλοι τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἰδίως ὁ Hegel καὶ οἱ πιὸ σημαντικοὶ νεοκαντιανοί, ὁ Natorp, ὁ Windelband, ὁ Rickert, ὁ Hoffmann, τὸν βοήθησαν νὰ μνηθεῖ στὸν πλατωνισμό. Ἀλλὰ τολμῶ νὰ πῶ πῶς στὴν κατανόηση τοῦ Πλάτωνος ὁ Θεοδωρακόπουλος πῆγε μόνος του πρὸ πέρα.

Στὶς μέρες ποὺ ἡ ὑποταγὴ στὰ κρατοῦντα φιλοσοφικὰ ρεύματα εἶναι πιὸ δυνατὴ κι ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῶν γυναικῶν στὴ μόδα, ἀποτελεῖ πράξη πνευματικῆς ἀνδρείας νὰ στέκεσαι ἐκεῖ ὅπου πιστεύεις ὅτι βρίσκεται ἡ παραγκωνισμένη ἀλήθεια, καὶ ὅπου ὄχι μόνον δὲν φθάνουν οἱ προβολεῖς τῆς δημοσιότητας, ἀλλὰ ὅπου οἱ πολλοὶ τοποθετοῦν τοὺς ξεπερασμένους καὶ τοὺς ἀρτηριοσκληρωτικούς. Καὶ δὲν ἦταν οὔτε ἀπὸ ἄγνοια τῶν θεωριῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν οὔτε ἀπὸ ἀδυναμία νὰ τὶς διακηρύξει, ἂν ἤθελε νὰ ἀποστεῖ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια στὴν ὁποία πίστευε, ποὺ ἀκολουθοῦσε αὐτὴ τὴν πορεία. Μαθητὴς ἀγαπητὸς τοῦ Jaspers, φίλος τοῦ Heidegger στὰ δραματικὰ χρόνια τῆς ἀπομόνωσής του, ἂν ἤθελε, θὰ γίνονταν καὶ στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἐδῶ ὁ φιλόσοφος τῆς μόδας. Ἀλλὰ τότε δὲν θὰ ἦταν ὁ Γιάννης Θεοδωρακόπουλος.

Ὁ Θεοδωρακόπουλος ὑπῆρξε προπαντὸς δάσκαλος. Γύρισε στὴν Ἑλλάδα νέος μὲ τὸ πάθος νὰ διδάξει φιλοσοφία. Δικαιολογημένα καὶ οἱ συνεργάτες του τῶν τελευταίων χρόνων, ὅταν πιά δὲν δίδασκε στὸ Πανεπιστήμιο, τὸν ὠνόμαζαν καὶ ἀκόμα σήμερα τὸν ὀνομάζουν «δάσκαλο». Ἐπειδὴ καὶ ὅταν γράφει διδάσκει, γι' αὐτὸ τὰ κείμενά του δὲν ἔχουν τὸ ὕφος γραπτοῦ ἀλλὰ προφορικοῦ λόγου. Δὲν γράφει, μιλάει πρὸς τὸν ἀναγνώστη. Σπάνια συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Συμβαίνει στὰ δύο βιβλία, πὺ ἐγραψε γερμανικὰ πρὶν ἔρθει στὴν Ἑλλάδα, καὶ σὲ λίγα μεταγενέστερα ἑλληνικὰ κείμενα.

Ὡς δάσκαλος ὅμως ὁ Θεοδωρακόπουλος δὲν μονολογεῖ. Διαλέγεται καὶ δὲν δογματίζει. Μὲ πολλὴ προσοχὴ ἀντικρούει τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις. Καὶ κάτι παραπάνω. Πασχίζει νὰ ἐξάρει ὅ,τι βρίσκει ἀξιόλογο καὶ σὲ θεωρίες ἄκρως ἀντίθετες πρὸς τὶς δικές του. Καὶ σὰν πνευματικὸς ἄνθρωπος χαίρει ὅπου μὲ τοὺς ἀντίθετους βρίσκει σημεῖα ἐπαφῆς. Διότι στὴ μεγάλη φιλοσοφία διὰ μέσου τῶν αἰώνων πάντα βρίσκονται σημεῖα ὅπου τὰ πνεύματα συναντῶνται, ὅπου μία *coincidentia oppositorum* φανερώνει ὅτι τὸ ἀληθινὸ φιλοσοφεῖν εἶναι κατὰ βάθος ἓνα.

Σὰν δάσκαλος ἀγάπησε τοὺς μαθητές του. Καὶ μιλοῦσε μὲ συμπάθεια ἀκόμη καὶ γι' αὐτοὺς πὺ ἀργότερα δὲν ἀπέδωσαν στὸ δάσκαλο τὰ ὀφειλόμενα τροφεῖα, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸν πίκραναν. Δάσκαλος ἀλλὰ χωρὶς δασκαλίστικη σχολαστικότητα. Εἶχε κάνει βίωμα τὴν ρῆση τοῦ Goethe, ὅτι «καθένας εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἀσχολεῖται μ' ὅ,τι τὸν τραβάει· ἀλλὰ ἡ καθαυτὸ μελέτη τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ὁ ἄνθρωπος».*

Ὁ Goethe, ὁ μεγαλύτερος στοχαστὴς τῶν νεώτερων χρόνων, πὺ ἀπ' ὅλη τὴν ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία κατεῖχε μόνο (καὶ αὐτὸ χάρις στὸν Schiller) τὴν «Κριτικὴ τῆς Δυνάμεως τῆς Κρίσεως», παράλληλα μὲ τοὺς φιλοσόφους, στάθηκε, ὅπως κιόλας τόνισα, ὁδηγὸς στὴ ζωὴ του. Αὐτὸς πλάτυνε τοὺς ὀρίζοντες του πέρα ἀπὸ τὴ φιλοσοφία. Στὴν Χαϊδελβέργη, ὅταν σπούδαζε ἐκεῖ ὁ Γιάννης, ὁ Goethe ἦταν μιὰ ζωντανὴ παρουσία. Ὁ Rickert, ὁ Jaspers, ὁ Weber, ὁ Gundolf, ὁ ἄνθρωπος πὺ ἐγραψε τὴ σπουδαιότερη μελέτη γιὰ τὸν Goethe, ἀντίθετοι ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο σὲ ὅλα τὰ ἄλλα, συναντιοῦνταν ὅμως ὅλοι μπρὸς στὸν Goethe. Ἦταν τότε —δὲν ξέρω τί γίνεται σήμερα— ὁ Goethe ὁ μέγας αἰσιμνῆτης τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος.

Δὲν εἶναι μόνο τὰ μαθήματα τοῦ Θεοδωρακόπουλου γιὰ τὸν Faust, πὺ ἐξαντλοῦν τὴ σχέση του μὲ τὸν Goethe. Εἶχε ἀνθολογήσει ἀπὸ ὅλο τὸ ἀπέραντο ἔργο τοῦ Goethe διδάγματα, ὅχι τόσο γιὰ νὰ φθάσει στὸ εὖ φιλοσοφεῖν ἀλλὰ στὸ εὖ ζεῖν. Τὸν εἶχε γιὰ παράδειγμα καὶ στὶς δραματικὲς

* «Dem einzelnen bleibe die Freiheit sich mit dem zu beschäftigen, was ihn anzieht; aber das eigentliche Studium der Menschheit ist der Mensch» (Goethe, *Wahlverwandtschaften*).

ώρες της προσωπικής του ζωής, όταν τόσο σκληρά τὸν χτύπησε ἡ μοίρα. Ὡρες ὅπου ἀπέδειξε τὸ φιλοσοφικό του ἦθος καὶ τὸ ἀνθρώπινό του βάθος.

Θὰ παρέλεια μιὰ σημαντική πτυχή τῆς πνευματικῆς του προσωπικότητας, ἂν δὲν τόνιζα τὴν πολύχρονη προσπάθεια τοῦ Θεοδωρακόπουλου νὰ φωτίσει φιλοσοφικά τὴν ἐλληνική ἱστορία. Τὰ πολλὰ ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν Ἑλληνισμό ἀποτελοῦν μιὰν ἐφαρμοσμένη φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Ὁ Θεοδωρακόπουλος εἶδε τὸν Ἑλληνισμό ὡς ἱστορική ἐνότητα καὶ φώτισε τὸ νόημά του ἴσως καλύτερα ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἄλλο στὸν καιρό μας. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὸ τέκνο τοῦ Πάρνωνα καὶ ὁ σπουδαστὴς τῆς Χαϊδελβέργης σμίγουν καὶ θεωροῦν μὲ ἐξοχη φωτεινότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ περίσσιο πόνο, τὴ μοίρα τοῦ ἔθνους του.

Καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση βρέθηκε ὁ Θεοδωρακόπουλος στὴν πλευρὰ ὅπου δὲν φτάνουν τὰ φῶτα τοῦ συρμοῦ. Καὶ γι' αὐτὸ κείμενα, ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουν ἐγκόλπιο γιὰ πολλοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἀγνοοῦνται. Δὲν ὄζουν λυχνίας, ἀλλὰ ὄζουν μιᾶς ἰδεολογίας, ποὺ πάει πίσω στὸν Hegel καὶ ποὺ δὲν εὐδοκιμεῖ στὸν σύγχρονο κόσμο.

Ἀλλ' ἴσως αὐτὸ νὰ μὴν ἔχει καὶ τόση σημασία. Ὑπάρχουν μερικὲς πνευματικὲς θέσεις ποὺ ἔρχονται καὶ παρέρχονται. Ὑπάρχουν λίγες ποὺ θάβονται κάποιο διάστημα καὶ ὕστερα ἀνασταίνουν καὶ πάλι θάβονται καὶ πάλι ἀνασταίνουν. Ὁ Θεοδωρακόπουλος χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώξει, ἀπὸ ἐσωτερικὴ πίστη, αὐτὴν τὴ φιλοσοφία γενικὰ ἀσπάσθηκε καὶ αὐτὴν δίδαξε καὶ σ' αὐτὴν βρῆκε τρόπο νὰ συλλάβει τὸ νόημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἀλλεπάλληλα παρόντα εἶναι σύντομα. Ὁ χρόνος, ποὺ χαρίζει τὴ δικαίωση, εἶναι ἄπειρος. Μέσα σ' αὐτὸν πάει ζωντανὸς ἢ νεκρὸς —ἀδιάφορο— ὁ Γιάννης Θεοδωρακόπουλος.